

Шараг О.С.,
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри загальної економічної теорії
та економічної політики,
Одеський національний економічний університет

Sharah Olena,
Candidate of Sciences (Economics),
Senior Lecturer of the Department
of General Economic Theory and Economic Policy,
Odessa National University Economics

СТРУКТУРА ЕКОНОМІКИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО ТА ЯКІСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Шараг О.С. Структура економіки як чинник забезпечення стійкого та якісного економічного зростання. У статті розглянуто питання структури економіки. Сформульовано, що структура економіки визначає можливості економіки щодо формування та перерозподілу ресурсів, у тому числі на цілі підвищення ефективності. Метою дослідження є обґрунтування чинників, що визначають галузеву структуру економіки, та окреслення напрямів структурних змін в економіці країни для забезпечення стійкого економічного зростання та його якості. Визначено, що надання переваги розвитку аграрно-сировинного сектору не забезпечить в довгостроковому плані стійкість економічного зростання та його якість. Окреслено, що істотна деформація структури економіки значною мірою зумовлена наявністю прямих та зворотних зв'язків галузевої структури економіки та фонду нагромадження, у результаті чого виникає замкнуте коло, яке стримує технологічний ривок і закріплює периферійний статус вітчизняної економіки на міжнародній арені.

Ключові слова: структура економіки, економічна динаміка, якість економічного зростання, аграрно-сировинна модель, несировинний експорт, інновації, технологічний ривок.

Шараг Е.С. Структура экономики как фактор обеспечения устойчивого и качественного экономического роста. В статье рассматривается вопрос структуры экономики. Сформулировано, что структура экономики определяет возможности экономики по формированию и перераспределению ресурсов, в том числе на цели повышения эффективности. Целью исследования является обоснование факторов, определяющих отраслевую структуру экономики, и определение направлений структурных изменений в экономике страны для обеспечения устойчивого экономического роста и его качества. Определено, что предпочтение развития аграрно-сырьевого сектора не обеспечит в долгосрочном плане устойчивость экономического роста и его качество. Раскрыто, что существенная деформация структуры экономики в значительной степени обусловлена наличием прямых и обратных связей отраслевой структуры экономики и фонда накопления, в результате чего возникает замкнутый круг, который сдерживает технологический рывок и закрепляет периферийный статус отечественной экономики на международной арене.

Ключевые слова: структура экономики, экономическая динамичка, качество экономического роста, аграрно-сырьевая модель, экспорт готовой продукции, инновации, технологический рывок.

Sharah Olena. Structure of economy as factor of providing of the proof and high-quality economy growing. Presently development of country is in a great deal determined quality of structure of economy. Estimation of current proportions of national economy, determination of key targets of his transformation, the results of structural transformations have a major value for any country. Original terms and initial parameters of different countries are generated by a search to each of them own priorities of structural policy and perspective model of development. In the Ukrainian economy, structural changes have taken place in recent years. These shifts are aimed at optimizing the main economic proportions, increasing the efficiency of social production and achieving the level of optimal satisfaction of consumers' needs. However, structural changes occurred slowly. More often than not, due to the sound state policy of supporting structural reforms, and contrary to it. In the overwhelming majority, the main drivers of structural shifts in the economy were raw materials and industries with a low degree of processing. In the article it was paid regard to that of a particular branch disproportions, characteristic for the planned economy of soviet type, did not disappear, and on the contrary, aggravated only. A market mechanism independently is not able to correct the folded situation and provide so necessary today progressive structural changes. His action only fastens functioning of country within the framework of raw material model. Also other factors which determine the structure of economy are pointed in the article. In a long-term prospect the results of development of economy of Ukraine in a great deal will depend on that, whether it will be able to form in comparison on meaningfulness with an agrarian raw

material sector alternative sources of forming of profits. Thus having a special purpose targets of long-term development, terms and methods of their achievement, must be maximally independent of external economic konyunkturi. Positions which are contained in this scientific research can serve as scientific basis and methodological subsoil of development of strategy of providing of the proof and high-quality economy growing of economy and high level of competitiveness of production.

Key words: structure of economy, economic dynamics, quality of the economy growing, agrarian raw material model, export of the prepared products, innovations, technological jerk.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні темп економічного зростання в Україні після різкого падіння в 2014-2015 рр. зберігається у середньому на рівні 2,5-3%. Але економічне зростання має бути не тільки кількісним, а й якісним. Виникає питання: чи можна його таким уважати? Незважаючи на всі зміни, що відбувалися за останні десятиліття, головним джерелом формування доходів у вітчизняній економіці залишається аграрно-сировинний комплекс.

Водночас основою економіки високорозвинених країн та країн, які провели успішні реформи, є інформаційно-інноваційні технології, що забезпечують швидке зростання ВВП за рахунок підвищення продуктивності праці. Відповідно, в умовах глобалізації змінилася галузева спеціалізація великих компаній; економічне зростання зосереджене в інноваційних та наукоємних виробництвах. Таким чином, такі країни закріпили на світовому ринку свої конкурентні переваги.

Наприкінці травня цього року експертами Міжнародного інституту управлінського розвитку в Швейцарії (International Institute for Management Development) був опублікований рейтинг конкурентоспроможності країн світу [1]. Згідно з ним, Україна за рік піднялася на п'ять позицій і посіла 54-е місце. Але з урахуванням того, що в рейтингу представлено 64 країни, нинішня позиція вітчизняної економіки не дає приводів для оптимізму.

Таким чином, актуальність проблеми визначається станом української економіки в конкретно-історичних умовах її розвитку, який характеризується непропорційним розподілом чинників виробництва і фінансових ресурсів, що перешкоджає формуванню стійкої економічної динаміки. У зв'язку із цим ключовим питанням є проблема зміни структури економіки (йдеться не про виключно галузеву структуру економіки, а про комплекс відтворювальних взаємодій (виробництво – доходи – ціни), що охоплює зв'язки не тільки між окремими секторами, а й різними рівнями економічної системи), яка може забезпечити не тільки короткострокове кількісне зростання, а й стійке та якісне.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вирішенню гострих проблем структурної трансформації національної економіки та її взаємозв'язку з економічним зростанням та розвитком присвячено багато наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників: В. Геєця, Я. Жаліла, Л. Федулової, Л. Шинкарук А. Чухно, М. Зверякова, Л. Жданової, В. Івантера, М. Узякова та ін. Разом із тим, незважаючи на численні ґрунтовні дослідження в економічній літературі, деякі питання, що стосуються виявлення сутнісних причин формування та розвитку наявної структури господарської системи, залишаються дискусійними.

Формулювання завдання дослідження. Дане дослідження має двояку мету: 1) систематизувати чинники, що визначають галузеву структуру економіки; 2) окреслити напрями структурних змін в економіці України для забезпечення стійкого економічного зростання та його якості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Структура економіки будь-якої країни не складається хаотично і не є випадковим утворенням. Вона не задана раз і назавжди, вона динамічна, здатна трансформуватися завдяки внутрішнім змінам й адаптуватися до впливів зовнішнього середовища.

Структура економіки являє собою функцію безлічі чинників, які можна об'єднати в ті, які є об'єктивними (загальні для всіх держав, що є наслідком міжнародних економічних відносин і розвитку людського суспільства у цілому), та ті, які є суб'єктивними (визначають структуру економіки кожної конкретної держави).

До об'єктивних чинників належать:

- науково-технічний прогрес. Характер і темпи НТП безпосередньо впливають на структурні зрушення, що відбуваються у світовому господарстві і економіках окремих країн. Значний внесок у дослідження цього впливу належить Й. Шумпетеру. Він вважає, що розвиток економіки здійснюється нерівномірно й суперечливо, часто через кризи, відмирання старих комбінацій і виникнення нових [2, с. 389, 396-397];

- міжнародна конкуренція і поділ праці. Для того щоб успішно конкурувати на світовому ринку, необхідно знайти на ньому свою нішу, перспективну з погляду формування і розвитку попиту та відповідну можливість країни. Така спеціалізація неминує позначатися на структурі економіки будь-якої держави. М. Портер стверджує, що конкурентна перевага залежить від багатьох чинників: історичних досягнень, галузевої специфіки, культури та ін. [3, с. 206];

- кон'юнктура на світових ринках. Якими б сприятливими не були умови для виробництва певного товару в конкретній країні, якщо він не буде користуватися попитом за її межами, подібна спеціалізація втрачає будь-який сенс;

- нерівномірність розвитку різних країн. Безумовно, для сучасного світу характерна значна диференціація країн. Поряд із високорозвиненими країнами, які спеціалізуються у міжнародному поділу праці на переробній промисловості (свого роду «центру»), існують слабкорозвинуті країни, які спеціалізуються на видобутку сировини та виробництві сільськогосподарської продукції (периферія) [4, с. 68];

- геополітичне становище і взаємовідносини з іншими країнами. Крім економічних чинників, прямий вплив на структуру економіки здійснює специфіка позиції держави на міжнародній арені.

До суб'єктивних чинників належать:

- спеціалізація, що склалася історично. Структура економіки держави багато в чому визначається особливостями господарської системи протягом тривалого періоду її розвитку;

- рівень технологічного розвитку. Для того щоб розвивати інноваційний сектор економіки і наукоємні галузі, необхідний відповідний базис, на основі якого стає можливим освоєння нових технологій і нових методів організації виробництва. Важливим чинником є також інфраструктурна забезпеченість території держави. Неможливо відразу здійснити стрибок від аграрного суспільства до інформаційного, тому слід чітко усвідомлювати, на якому етапі свого розвитку країна знаходиться в даний момент, і правильно розставляти тактичні і стратегічні пріоритети;

- соціальна структура суспільства. По-перше, якщо щільність населення країни велика, а життєвий рівень низький, що характерно для країн, що розвиваються, то доцільно нарощувати сільськогосподарське і промислове виробництво, щоб задовольняти потреби цих людей у предметах першої необхідності. По-друге, населення також слід розглядати з погляду трудових ресурсів, які є в розпорядженні країни. Так, якщо середній рівень освіти і професійних навичок невисокий, цілком логічним буде переважання традиційних галузей у структурі економіки. Якщо ж робоча сила має високу кваліфікацію, це створює передумови для розвитку наукоємних виробництв;

- параметри сукупного попиту. У періоди зростання економіка України сформувала у своєму просторі високий рівень споживання. Йдеться не тільки про продукти харчування та одяг, люди задовольняють свої потреби за рахунок житла, транспорту, доріг, громадської інфраструктури, систем освіти, охорони здоров'я. Доки базові потреби не будуть задоволені, до стадії нагромадження і розширення споживання неможливо перейти;

- ємність та насиченість ринків. Структурні зміни можуть відбутися також унаслідок надмірності галузевого ринку або відсутності перспектив для його розвитку. У такому разі капітал буде прагнути в нові сфери, привабливі з погляду віддачі. У разі успішного пошуку та заповнення такої ніші фірми, які стають піонерами в певній галузі, поширюють свій позитивний вплив і на найближче оточення. Навколо них найчастіше формуються кластери, які цілком можуть стати локомотивами для значущих структурних перетворень в економіці;

- природно-кліматичні умови. Економічна діяльність країни та її галузева спрямованість багато в чому залежать від кількості й якості наявних у країні ресурсів. Наприклад, температура повітря і рівень родючості ґрунтів визначають розвиток сільського господарства, запаси корисних копалин – співвідношення між добувною та обробною промисловістю.

Так, зумовленість структури виробництва нашої країни відрізняються великою нерівномірністю. Витоки такої нерівномірності слід шукати в радянській командно-адміністративній економіці. Її базис був сформований у 1930-ті роки, в епоху індустріалізації, яка характеризується переважним розвитком виробництва засобів виробництва (інвестиційних товарів). Результатом є гіпертрофований розвиток цього сектору. Ці галузі, будучи за своєю природою капіталоємними,

поглинали левову частку інвестицій, сировини, матеріалів, кваліфікованої робочої сили, тим самим ще більше знедолювали інші галузі та сектори національної економіки. До того ж вони працювали переважно на самих себе: на задоволення власних потреб використовувалося не менше двох третин виробленої ними продукції.

За великих масштабів виробництва засобів виробництва останні тим не менше не забезпечували сучасною технікою і технологією сектори, які виробляли товари народного споживання. Такий базис і донині накладає свій відбиток на структуру економіки України.

Якщо подивитися на статистичні дані, то в частці видів економічної діяльності у валовому внутрішньому продукті переважають такі сектори, які, згідно з кваліфікацією ОЕСР (Організації економічного співробітництва і розвитку) належать до середньо- і низькотехнологічних. У 2017 р. частка аграрного сектору та добувної промисловості у ВВП становила 16,1% (у 2010 р.– 13,3%), а частка переробної промисловості – 12,1% (у 2010 р.– 13,2%) [5, с. 57]. Дані свідчать про закріплення позицій аграрно-сировинної моделі розвитку.

Отже, реформування економіки виразилося в нерівномірності її розвитку, яке виражається в тому, що одночасно з формуванням сучасної фінансової системи відбулася примітивізація виробничо-технологічних зв'язків, у результаті чого місце вітчизняної продукції на внутрішньому ринку зайняв імпорт, а зв'язки між сферою створення й упровадженням інновацій були розірвані. У результаті зросла залежність економіки від зовнішньоекономічних доходів. Найбільш чутливим наслідком цієї залежності стало заміщення імпортом використовуваних бізнесом результатів НДДКР за поступової деградації прикладної та фундаментальної науки.

Таким чином, у довгостроковій перспективі результати розвитку економіки України багато в чому будуть залежати від того, чи вдасться сформувати порівняні за значимістю з аграрно-сировинним сектором альтернативні джерела формування доходів. При цьому цільові орієнтири довгострокового розвитку, терміни і способи їх досягнення повинні бути максимально незалежні від зовнішньоекономічної кон'юнктури.

Існує безпосередній зв'язок між галузевою структурою економіки і фондом нагромадження. Тут наявні прямі та зворотні зв'язки. Наявна структура виробництвом проміжних сільськогосподарських та інвестиційних товарів, які на світовому ринку зарекомендували себе як конкурентоспроможні, призводить до того, що фонд нагромадження спрямовується переважно на розвиток виробництва саме цих товарів. Маємо замкнуте коло. Змінити таку ситуацію може переривання свого роду інерційного руху економіки.

Ситуація, що склалася, дає змогу говорити про те, що структура виробництва, доходів і цін виступає як істотне обмеження, особливо в тому разі, коли сформувалися значні розриви між параметрами ефективності виробництва за видами діяльності. У такій ситуації порушуються механізми переливу капіталу, а значна частина попиту може покриватися за рахунок продукції, що ввозиться з-за кордону. Від сформованої структури виробництва також залежить якість економічного зростання, оскільки вона визначає можливості економіки щодо формування та перерозподілу ресурсів, у тому числі на цілі підвищення ефективності.

Таким чином, необхідні виважена структурна політика та комплекс заходів, спрямованих на те, щоб, по-перше, усунути найбільш гострі обмеження розвитку, пов'язані з галузевою фрагментацією економіки, а по-друге, в обмежені за часом терміни сформувати нові джерела доходів.

Джерелами доходів, які необхідно задіяти в результаті проведення структурної політики, є послідовне використання потенціалу імпортозаміщення, внутрішнього інвестиційного та споживчого попиту, підвищення ефективності використання первинних ресурсів і випереджаючого зростання несировинного експорту. Основним способом залучення цих джерел є розвиток внутрішніх інструментів боргового фінансування [6, с. 8-10].

У довгостроковому плані Україна не може собі дозволити мати низьку частку у сукупних витратах на НДДКР, характерну для низки слаборозвинутих країн, які вбудовані у виробничі ланцюжки, що контролюють високоіндустріальні лідери. Реалії вимагають, щоб у середньо- і довгостроковій перспективі відбувалося поступове зниження залежності від імпорту результатів НДДКР і збільшення витрат на фундаментальну науку та довгострокові технологічні заділи.

Найбільш очевидні напрями нового технологічного ривка: інформаційно-комунікаційні технології (інтен-

сивний розвиток йде зараз), біотехнології. Їх розвиток, за умови нарощування вкладень в НДДКР, може призвести до якісного ривка у виробництві. Для вітчизняних фірм з'явиться шанс вбудовування на більш вигідних умовах у нові виробничі ланцюжки і ринки збуту. Для цього потрібні формування довгострокової національної стратегії входження українських фірм у світове господарство і технологічний простір, визначення тих напрямів, де можливе створення контрольованих ланцюжків формування доданої вартості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, реформування структури економіки нині є найважливішим пріоритетом розвитку України. Основним орієнтиром перспективної політики будь-якої держави має бути забезпечення стійкого та якісного економічного зростання. Для цього необхідними умовами повинні стати репозиціонування на міжнародній арені, переорієнтація на виробництво наукоємних і високотехнологічних товарів, значне збільшення в структурі експорту такого складника, як готова продукція. Необхідно реформувати пріоритетні галузі на інноваційній основі, підвищити конкурентоспроможність вітчизняних товарів. Тільки такий підхід дасть змогу інтегруватися в глобальний простір як рівноправного учасника і реалізувати свої національні інтереси.

Список використаних джерел:

1. International Institute for Management Development. May 2019. URL: <https://www.imd.org/news/updates/singapore-topples-united-states-as-worlds-most-competitive-economy/> (дата звернення: 19.06.2019).
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва: Прогресс, 1982. 456 с.
3. Портер М. Конкуренция. Москва: Вильямс, 2005. 608 с.
4. Жданова Л.Л. Інститути-симулякри в соціально-економічних системах залежного типу. *НМемАУ*, 2019. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9271/1/Інститути-симулякри%20в%20соціально-економічних%20системах%20залежного%20типу.pdf> (дата звернення: 19.06.2019).
5. Статистичний збірник Національні рахунки України за 2017 рік. Київ, 2019. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/02/zb_nru2017.pdf (дата звернення: 12.05.2019).
6. Ивантер В. Структурно-инвестиционная составляющая долгосрочной экономической стратегии. *Общество и экономика*. 2017. № 8. С. 5-32.